

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
FILOZOFICKÁ FAKULTA
KATEDRA HISTORIE

MEDIÁLNÍ OBRAZ TURKA V ČESKÝCH ZEMÍCH PO DRUHÉM
OBLÉHÁNÍ VÍDNĚ, ROKU 1683

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Vedoucí práce: doc. Mgr. Radmila Prchal Pavlíčková, Ph.D.

Autor práce: Petr Pavelek

Studijní obor: Historie

Ročník: třetí

Olomouc 2017

*Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně s využitím uvedených
pramenů a literatury.*

V Olomouci, 25. dubna 2017

podpis

Obsah

Úvod.....	5
Bitva o Evropu	9
Obléhání Vídně	14
Cesta osvoboditelů.....	16
Následky bitvy	18
Letáky	22
Kramářské písně	24
Turci ve světle letákových novin a kramářských písní 17. století.....	27
Zpravodajské letáky	29
Propagace.....	32
Mravní poučení	35
Závěr	37
Použitá literatura a prameny	40
Literatura - monografie.....	40
Literatura - nepublikované diplomové práce	41
Edice	41
Staré tisky	41
Seznam letákových Turcik druhé poloviny 17. století.	43
Noviny	43
Kázání	44

Písně.....	44
Diarium	49
Resumé.....	50

Úvod

Tato bakalářská práce si klade za cíl zmapování informací, které se dostávaly do Českých zemí. Podrobnosti o Turcích a o jejich střetu s křesťanskou civilizací, podávány prostřednictvím letákových tisků v období po druhém obléhání Vídně Turky. Informovanost Českých zemí o tom, co se děje na bojišti s Turky, byla zprostředkována převážně letákovými zprávami a písněmi, které líčili nevýslovnou krutost Osmanů. Ve své práci budu vycházet převážně z těchto jazykově českých tištěných pramenů 17. století.

Díky letákovým zprávám a písním však vznikl dlouho přetrvávající stereotyp, obraz krvežíznivého Turka, který se snaží zničit křesťanskou víru. Zmíněný stereotyp v evropské společnosti zakořenil, můžeme říct, že v jistých ohledech až dodnes. Obraz Tureckého nepřítele nevzešel odnikud. Byl převzat z obecnějšího a staršího stereotypu muslima, jakožto odvěkého nepřítele křesťanského světa.¹ Turky a muslimy nedokázal běžný Evropan rozlišit. Výraz „Turek“ se tedy stal jakýmsi synonymem pro slovo „muslim“. Podobně jako jsou synonymem pro muslima v dnešní době Arabové. Islám byl nazýván „tureckým náboženstvím“, dříve „saracénským.“² Zmíněné stereotyp o Turcích, jejich krutosti a nelítostné povaze, se šířilo celou Evropou. A jestliže tiskaři shledávali mediální produkty za předmět zájmu svých potencionálních zákazníků, tak toho patřičně využili.³ Informace o Turcích a jejich nevýslovných ukrutnostech se těšily velké oblibě a rychle se šířily tehdejším světem.

¹ RATAJ, Tomáš: *České země ve stínu pŕlměsíce*. Praha 2002, s. 13.

² Tamtéž, s. 235.

³ WHEATCROFT, Andrew: *Nepřítel před branami*. Praha 2008, s. 23.

Úkolem první kapitoly je zmapování střetů křesťanské kultury s kulturou tureckou v průběhu druhé poloviny 17. století, kdy se Osmanská říše dostala až k branám Vídně. Zde se křesťanská vojska, pod vedením polského krále Jana III. Sobieského, střetla s ohromnou tureckou armádou.⁴ V této kapitole vycházím převážně z informací slovenského autora Vojtecha Kopčana, který k problematice přispěl řadou monografií a odbornými články. Dalším autorem, který obležení Vídně věnoval samostatnou velice rozsáhlou monografii, je Andrew Wheatcroft, jehož dílo nese název *Nepřítel před branami*.⁵ Kvalitní obraz o tom, jak byli vnímáni Osmani ve střední Evropě, poskytují výpovědi samotných vojáků, kteří se s Turky střetli na bojišti. Takovou vyprávění nalezneme například v korespondenci polského krále se svou chotí. Z úryvku dopisů nechávala královna v tehdejší době tisknout noviny a jako edice u nás část vyšla v roce 1974 pod názvem *Dopisy Maryšence*.⁶

V druhé kapitole se pokusím o definici a charakteristiku mnou vybraných pramenů, při které mi především dopomáhala rozsáhlá monografie doktorky Jany Hubkové - *Fridrich Falcký v zrcadle letákové publicistky*, ve které dr. Hubková rozebírá, jaký druh informací nám poskytuje letákové zpravodajství.⁷ Dalším velkým přínosem pro tuto část práce je monografie Evy Stejskalové *Novinové zpravodajství a noviny v Čechách od 17. století do roku 1740*.⁸ Mapuje vznik prvních periodizovaných novin. Tisky vydávané před těmito novinami, nevymizely ani po jejich zavedení, protože vždy představovaly dobrý informační zdroj a snadný přivýdělek pro tiskaře, který neměl to privilegium, aby mohl periodizovaný

⁴ VEBER, Václav – HLAVAČKA, Milan a kol.: *Dějiny Rakouska*. Praha 2009, s. 299.

⁵ WHEATCROFT, A.: *c. d.*

⁶ SOBIESKY, Jan III.: *Dopisy Maryšence*. Praha 1974.

⁷ HUBKOVÁ, Jana: *Fridrich Falcký v zrcadle letákové publicistky*. Praha 2010.

⁸ STEJSKALOVÁ, Eva: *Novinové zpravodajství a noviny v Čechách od 17. století do roku 1740*. Praha 2015.

tisk sám vydávat.⁹ V této části se budu také věnovat pozoruhodnému druhu zpravodajských letáků, a to kramářským písním. Kramářské písně byly komerční produkcí, ale také byly velmi bohatě prostoupeny tureckou tematikou. U kramářských písní je obsah sdělované zprávy stylizován do veršů a uzpůsoben tak, aby mohl být zpíván známou melodií. Snadnější zapamatovatelnost této zprávy pak činí kramářské tisky vhodné pro méně gramotné lidi. Obsah se pak po zapamatování mohl šířit nezávisle na počtu vydaných výtisků převážně ústní formou.¹⁰

V hlavní části práce se budu věnovat tištěným pramenům z druhé poloviny 17. století. Pramenům jazykově českým, které obsahují zprávy o Turcích. Dále pak rozeberu, jaké informace se v těchto tiscích objevovaly, k čemu dané informace sloužily a na co navazovaly. K získání seznamu těchto tisků jsem čerpal z Tobolkova knihopisu se všemi jeho dodatky a Ratajova soupisu Turcik, který zveřejnil ve svém díle *České země ve stínů půlměsíce*.¹¹ Na základě těchto zdrojů vznikl můj seznam Turcik druhé poloviny 17. století, který doplňuje Ratajův o další 3 tisky. Mnou vytvořený seznam naleznete v přílohách k bakalářské práci. Většina z tisků, která se dochovala dodnes, je uložena v Národní knihovně České republiky nebo v Knihovně Národního muzea, proto budu převážně čerpat ze zmíněných sbírek. Některé kramářské písně byly zařazeny do edice Miroslava Novotného *Špalíček písniček jarmarečních*.¹² Následující edici kramářských sbírek zpracoval Josef V. Scheybal.¹³ V současné době je poněkud omezenou edicí kramářských tisků

⁹ Tamtéž, s. 12 – 14.

¹⁰ RATAJ, T.: c. d., s. 36 – 37.

¹¹ RATAJ, T.: c. d., s. 315 – 376.

¹² NOVOTNÝ, Miroslav: *Špalíček písniček jarmarečních*. Praha 1940.

¹³ SCHEYBAL, V. Josef: *Senzace pěti století v kramářské písni, Příspěvek k dějinám lidového zpravodajského zpěvu*. Hradec Králové 1990.

digitální databáze Spalíček.net.¹⁴ Některé písně a letákové noviny jsou známé pouze z díla *Historie literatury české*¹⁵ od Josefa Jungmanna, ale dnes již bohužel nejsou k dispozici žádné výtisky.

Pro mou práci byla nejvíce přínosná diplomová práce Tomáše Rataje *České země ve stínu půlměsíce*,¹⁶ která se sice soustředila na období 16. století, přesto poskytuje jakýsi návod, jak v mé práci postupovat. Tomáš Rataj v první části svého díla přináší pestrý obraz dobové nabídky spisů o Osmanské hrozbě. V druhé operuje s rozšířenými stereotypy, které tyto spisy přinášely. Jedinečné je jeho dílo také v tom, že přináší již zmíněnou zcela novou a kvalitní rešerši tištěných Turcik od počátku knihtisku do konce 18. století.¹⁷ Nechávám se inspirovat také množstvím bakalářských a magisterských prací, které svým pestrým výběrem témat poskytují pro začínajícího badatele přínosný zdroj informací.

¹⁴ FIALA, Jiří. *Reflexe válek s Turky v českých písních kramářských*. In: *Historie – Otázky – Problémy*, 2, 2014 s. 227 – 228.

¹⁵ JUNGSMANN, Josef: *Historie literatury české*. Praha 1849

¹⁶ RATAJ, T.: *c. d.*, Praha 2002.

¹⁷ Tamtéž, s. 315 – 376.

Bitva o Evropu

Vztahy Habsburské říše s Osmanskou od roku 1606 oficiálně určoval Žitvatorocký mír, šlo o uznání územního statutu quo.¹⁸ Fakticky však neustále probíhaly menší vpády tureckých vojenských skupin, což obsahovalo plenění uherských vesnic a vyvražďování obyvatel.¹⁹ Po uzavření míru si Osmanská říše mohla vyřešit své problémy na její východní hranici. Úspěch zaznamenala hned roku 1608 při potlačení povstalců v Anatólii. Naopak střet Osmanů s Persií, která tohoto povstání využila, tolik úspěšný nebyl, neboť se Peršanům podařilo znovu nabýt dříve ztracené území části Ázerbájdžánu a Gruzie. Tyto změny byly uznány roku 1612, kdy obě strany uzavřely po neúspěšných bojích mír.²⁰

V čase, kdy Turci bojovali s Peršany, se v Evropě schylovalo ke konfliktu, který Habsburskou dynastií zaměstnal na dlouhých 30 let. Osmanská říše se do tohoto konfliktu aktivně nijak nezapojovala, protože si nepřála vyvolávat konflikt na území, kde se jim nedávno podařilo uzavřít výhodný mír. Namísto přímého střetu Osmané podporovali silná sedmihradská knížata stojící v protihabsburské opozici. Nejvýraznějším z těchto Turky podporovaných knížat byl Gabriel Bethlen, který byl na sedmihradský knížecí stolec Osmany dosazen.²¹ Bethlenovo vojsko bylo posíleno i o turecké oddíly, se kterými několikrát operoval na území Moravy.

Roku 1619 podpořil české stavovské povstání. I po porážce českých stavů se Gabriel Bethlen nadále střetával na moravském území s císařskými vojsky.²² Výsledkem Bethlenových akcí však bylo nakonec hlavně plenění Moravy, což hrálo v neprospěch protihabsburskému odboji, jelikož obyvatelstvo mohlo

¹⁸ Tamtéž, s. 224.

¹⁹ VEBER, Václav – HLAVAČKA, Milan a kol.: *Dějiny Rakouska*. Praha 2009, s. 288 – 289.

²⁰ KOPČAN, Vojtech: *Turecké nebezpečnostvo a Slovensko*. Bratislava 1986, s. 113 – 114.

²¹ Tamtéž, s. 115

²² Tamtéž, s. 115 – 116.

jen těžce hledat spojence v plenících Turcích a Tatarech. Po Bethlenovi na sedmihradský knížecí stolec nastoupil Juraj I. Rákóczi, který pokračoval v protihabsburské politice.²³

Osmanská říše v druhé polovině 17. století svou pozornost přesunula především směrem na Evropu, ostatní hranice říše se staly druhořadými. Tuto situaci umožnily vítězné boje s Persií, která po smrti Abbása Velikého nebyla schopna Osmanské říši v čele s Muradem IV. odolávat.²⁴ Habsburská říše nebyla jediná země, která se pod náporom tureckých sil musela v druhé polovině 17. století vzdávat svého území. V roce 1669 se uzavřela vleklá válka s Benátkami dobytím Kréty.²⁵ Stejně tak Polsko, kde král Jan III. Sobiesky, byl nucen se vzdát větší části Podolska a Ukrajiny.²⁶ Roku 1676 uzavřel král Polska s Turky u Žurawna po necelém měsíci nepřetržitých bojů mír. Tím zabezpečil jižní Polskou hranici na dalších šest let.²⁷

Osmanské zájmy v Uhrách vedly k ukončení „ozbrojeného míru.“²⁸ Sultán Mehmed IV. se dostal do ozbrojeného konfliktu se sedmihradským knížetem Jurajem II. Rakoczym, který se rozhodl pro vlastní zahraniční politiku a pokusil se pro sebe získat polskou korunu. Jeho činy však nebyly schváleny Osmanskou říší, která byla zvyklá kroky sedmihradských knížat kontrolovat.²⁹ Sultán si podrobil Sedmihradsko obsazením pevnosti Velký Varadin roku 1660³⁰ a roku 1661 vzpurného knížete Juraje II. Rákoczyho, syna Juraje I., sesadil.³¹ Tím však

²³ Tamtéž, s. 116 - 117.

²⁴ TAUER, Felix: *Svět islámu*. Praha 1984, s. 224.

²⁵ KREISER, Klaus – NEUMAN, K. Christopher: *Dějiny Turecka*. Praha 2010, s. 102.

²⁶ TAUER, F.: *c. d.*, s. 224.

²⁷ SOBIESKY, Jan III.: *c. d.*, s. 171 – 176.

²⁸ Oficiální dohoda z roku 1606 se nedala tak úplně nazývat mírem, sice Osmanská říše a Habsburská monarchie v otevřeném válečném konfliktu defacto nebyly, avšak menší vojenská střetnutí probíhala takřka neustále, proto ten termín „ozbrojený mír.“

²⁹ KOPČAN, V.: *c. d.*, s. 129 – 130.

³⁰ VEBER, V. – HLAVAČKA, M. a kol.: *c. d.*, s. 289.

³¹ TAUER, F.: *c. d.*, s. 224.

protiturecký odboj v Sedmihradsku neskončil. Bývalý Rákoczyho generál Ján Keménya vtrhl do Sedmihradska se svým vojskem a také se nechal zvolit sedmihradským knížetem. Osmanům se podařilo roku 1661 Keménya porazit a dosadit na knížecí stolec povolného Michaela Apaffyho. Tou dobou do Sedmihradska vnikl Montecuccoli, který zde posílil císařské jednotky v sedmihradských pevnostech a obsadil Kluž.³² Dalším sporným územím bylo jihozápadní Uhersko, kde Turci podnikali časté výpady proti šlechtické rodině Zrinských. Mikuláš Zrinský proto na svou ochranu nechal narychlo vybudovat nový hrad.³³ Na konci roku 1662 vzniklo velké napětí, které mohlo přejít v otevřený válečný konflikt.³⁴ Císař Leopold I. nechtěl tento konflikt riskovat, a tak vyslal do Konstantinopole poselstvo, které mělo udržet stávající mír. Turci však požadovali, aby ze Sedmihradska zmizely všechny habsburské oddíly, aby Habsburkové vydali všechny sporné hrady, které měli ve svých rukou, a také si chtěl vynutit zničení nového hradu Mikuláše Zrinského. Na tyto podmínky poselstvo nemohlo přistoupit, nebylo k tomu ani zplnomocněno.

Na jaře roku 1663 sultán vyhlásil Habsburkům válku.³⁵ V červnu téhož roku dorazila Turecká armáda do Budína, kde se rozhodovalo o tom, která z klíčových pevností bude cílem tureckého útoku, Ráb, Komarno nebo Nové Zámky. U prvních dvou pevností byl předpokládán největší odpor císařské armády, proto se rozhodlo, že cílem útoku bude právě pevnost Nové Zámky.³⁶ Turecká armáda k Novým Zámkům dorazila v polovině srpna roku 1663. Tou dobou přišli na pomoc

³² KOPČAN, Vojtech – KRAJČOVICOVÁ, Klára: *Slovensko v tieni polmesiaca*. Bratislava 1983, s. 85.

³³ HORVÁTH, Pavol – KOPČAN, Vojtech: *Turci na Slovensku*. Bratislava 1971, s. 148.

³⁴ Tamtéž, s. 148.

³⁵ Tamtéž, s. 149.

³⁶ KOPČAN, V. – KRAJČOVICOVÁ, K.: *c. d.*, s. 87.

do tureckého Tábora krymští Tataři, jejichž úkolem bylo plenění okolní oblasti.³⁷ Dorazivší posila měla za cíl odrážet jakékoliv císařské a uherské oddíly, které se přiblížily na pomoc obležené pevnosti. Skupiny turecké jízdy se dostaly až na Moravu, kde plenily široké okolí od Brna až po Olomouc.³⁸ Dne 25. září se pevnost Turkům vzdala a přenechala jim velké zásoby jídla, zbraní a střeliva.³⁹ Po dobytí Nových Zámků měli Osmané v plánu dobýt ještě Nitru a Novohrad. Nitra se vzdala ihned po příchodu Turecké armády k branám města 13. října. Novohrad se tři týdny bránil obléhání armády Kaplana Mustafy paši, ale po příchodu velkovezírovy armády se však nepříteli vzdal.⁴⁰

Postup Turků se mírně zastavil po porážce, kterou utrhli od císařského vojska vedeného generálem Raimondem Montecuccolim posíleného říšskými sbory u městečka Svatý Gotthard, 1. srpna 1664.⁴¹ O deset dní později byl v uherském Vasváru⁴² dojednán mír, který by se dal považovat za vítězství spíše osmanské strany. Pevnosti Velký Varadin a Nové Zámky zůstaly v rukou Osmanů. Turky dosazený Apaffy byl uznán pánem Sedmihradska. Po této události se ještě císař Leopold I. zavázal ke splácení tributu sultánovi ve výši 200 000 zlatých.⁴³ Mír uzavřený na 20 let měl císaři uvolnit ruce pro politiku odehrávající se na západě.⁴⁴

³⁷ Tamtéž, s. 88.

³⁸ HORVÁTH, P. – KOPČAN, V.: *c. d.*, s. 152 – 153.

³⁹ Tamtéž, s. 154.

⁴⁰ KOPČAN, V.: *c. d.*, s. 138.

⁴¹ Vítězství v této bitvě bylo Evropou oslavováno, jako jedno z největších vítězství nad Osmany, kterých kdy křesťané dosáhly. Ve skutečnosti však mělo císařské vojsko jen velké štěstí. Turecké a tatarské vojsko se v této bitvě ocitlo v ošemetné situaci, křesťanskému vojsku se je podařilo zaskočit v situaci, kdy se nemohli ani stáhnout ani nijak manévrovat. Kdyby se turecká armáda dokázala přes řeku Rábu dostat celá, mohlo vše vypadat úplně jinak. WHEATCROFT, A.: *c. d.*, s. 62 – 63.

⁴² Též Eisenburg

⁴³ VEBER, V. – HLAVAČKA, M. a kol.: *c. d.*, s. 289.

⁴⁴ Tamtéž s. 289

V tomto období dočasného míru byla rakouská svrchovanost nad Uhrami nadále zkoušena. Uherské stavy povstaly proti Rakousku.⁴⁵ Povstalce vedl nejprve sedmihradský kníže Ferenc I. Rakotzy a po jeho smrti Imrich Thököly. Mír uzavřený ve Vasváru totiž vyvolal u uherské šlechty velkou nespokojenost. Vadilo jim, že při uzavírání míru nebyl nikdo z nich přítomen a nikdo z nich s podmínkami nesouhlasil. Navíc Turci nedodržovali podmínky míru, napadali další vesnice a chtěli, aby císař svěřil obranu Uher do rukou domácího obyvatelstva.⁴⁶ Vzbouřenci byli podporováni Osmanskou říší, což vedlo císaře Leopolda I. k uvolnění tuhého centralismu v Uhrách.⁴⁷ Této situace využil nový energický velkovezír Kara Mustafa paša,⁴⁸ který rozpoutal v Uhrách novou válku. Roku 1682 prohlásil Imra Thökölyho pánem Horní země⁴⁹ a za jeho podpory přivedl turecké oddíly až k hlavnímu městu Habsburské monarchie, k Vídni.⁵⁰ Císař nebyl na tento útok připraven, a proto habsburská diplomacie začala urychleně hledat spojence v nadcházejícím střetu. Spojencem byl konkrétně bavorský kurfiřt Maxmilián II. Emanuel, saský kurfiřt Jan Jiří III., lotrinský vévoda Karel a především polský král Jan III. Sobiesky. Tito spojenci tvořili základ budoucí Svaté ligy, ke které se připojily Benátky a později dokonce i Rusko.⁵¹ V březnu roku 1684 se stal garantem této ligy papež Inocenc XI, který společně se Savojskem, Toskánskem, Španělskem a Portugalskem ligu podporoval finančně.⁵²

⁴⁵ Tzv. „spiknutí magnátů“ KREISER, K. – NEUMAN, K. Ch.: c. d., s. 102.

⁴⁶ KOPČAN, V. – KRAJČOVICOVÁ, K.: c. d., s. 98.

⁴⁷ VEBER, V. – HLAVAČKA, M. a kol.: c. d., s. 289.

⁴⁸ Kara Mustafa z Merzifonu byl stejně jako předešlí vezírové z velké rodiny Köprülühovců. Příslušnost k tomuto rodu byla v pozdější historiografii všelijak zastíraná a to hlavně kvůli vojenské katastrofy, která měla pro Osmanskou říši dalekosáhlé následky – obléhání Vídně. KREISER, K. – NEUMAN, K. Ch.: c. d., s. 102.

⁴⁹ VEBER, V. – HLAVAČKA, M. a kol.: c. d., s. 289.

⁵⁰ TAUER, F.: c. d., s. 225.

⁵¹ Rusko se připojilo až roku 1687. Tamtéž, s. 225.

⁵² VEBER, V. – HLAVAČKA, M. a kol.: c. d., s. 289.

Obléhání Vídně

Císařská rodina opustila Vídeň 7. července 1683. S doprovodem v oddělených skupinách odcestovala do Lince. Z politického hlediska jednal císař naprosto správně. V obležené Vídni by toho stejně moc neudělal. Jeho posláním bylo, v případě pádu Vídně, zburcovat Evropu, aby stejný osud nepotkal i ostatní evropská velkoměsta.⁵³ Ve skutečnosti císaře, stejně jako mnoho jiných, strhlo šílenství davu, a údajně zároveň s císařem z Vídně uprchlo nad 60 000 lidí.⁵⁴ Morálka města byla v troskách, není se také čemu divit. Vídnina prchajícího císaře, šlechty, boháčů a každého lépe informovaného člověka. Navíc příliv tisíců uprchlíků z venkova. A jediné, co zbylí obyvatelé města věděli, bylo to, že na město pochoduje turecká armáda.⁵⁵

Ve Vídni tedy zůstalo asi 11 000 obránců a 5000 Vídeňanů, na jejichž bedrech stála obrana města. O obranu města se měla starat císařem jmenovaná prozatímní vláda Vídně a Dolních Rakous, tzv. „tajné kolegium deputovaných,“⁵⁶ v čele s hrabětem Kašparem Zdeňkem Kaplířem ze Sulevic.⁵⁷ Vlastní obranu Vídně měl na starost hrabě Ernst Rüdiger Starhenberg.⁵⁸ Posledních pár dní před příchodem osmanských vojsk probíhaly hektické přípravy pod Starhenbergerovým velením. Arzenál města byl díky tomu, že město mělo být zásobárnou vojsk pro boj s Turky

⁵³ WHEATCROFT, A.: *c. d.*, s. 101 – 102.

⁵⁴ Tamtéž, s. 101.

⁵⁵ PUNČOCHÁŘ, Roman. *Turecké obléhání Vídně a každodenní život v metropoli Habsburského soustátí roku 1683 očima Jiřího Vojtěcha Felixe Novodvorského*. České Budějovice 2013, s. 21 – 22. (nepublikovaná bakalářská diplomová práce).

⁵⁶ VEBER, V. – HLAVAČKA, M. a kol.: *c. d.*, s. 289.

⁵⁷ Vnuk jednoho z odbojných českých šlechticů popravených roku 1621. Lze tedy předpokládat, že panující dynastii neměl moc v lásce, ale jistě si uvědomoval, co by pád hlavního města monarchie znamenal pro české země. ČORNEJ, Petr – BĚLINA, Pavel.: *Slavné bitvy naší historie*. Praha 1993, s. 144.

⁵⁸ VEBER, V. – HLAVAČKA, M. a kol.: *c. d.*, s. 289.

v Uhrách, na velmi dobré úrovni. Obě městské zbrojnice byly naplněny municí, střelným prachem a kulemi do děl až k prasknutí.⁵⁹

Dne 14. července se na cestě k Vídni objevila mohutná turecká armáda. Netrvalo dlouho a město bylo v neprodyšném obležení. Městské hradby se dostaly pod nepřetržitou palbu tureckých děl. Ač měl Kara Mustafa bohaté zkušenosti s podobným obléháním měst, tak to nebyl skutečný západní vojevůdce. Naprosto opomněl zbudovat provizorní ochranu svého ležení před možným napadením ze západu. Dokonce ani neobsadil strategicky významný Vídeňský les. Jediné, co viděl, bylo město ležící před ním. Což se mu také stalo osudným.⁶⁰

V době, kdy přišly turecké a tatarské oddíly k branám Vídně, podnikal Thököly vojenské akce souběžně i na Slovensku s cílem dobýt Bratislavu. 25. července Bratislava bez výraznějšího odporu padla. Jakmile se zprávy o Thökölym v Bratislavě roznesly, vyslala císařská polní armáda bratislavskému hradu posilu v čele s Karlem Lotrinským. 28. července úspěšně dobyly císařské oddíly město zpět. Při střetu císařských a tureckých vojsk utrpěli Turci velkou porážku.⁶¹ Thököly mezitím se svými oddíly pustošil Moravu. 23. srpna císařská polní armáda porazila u Bisambergu Turky a Tatary, kteří měli za úkol překazit formování vojska, které by mohlo přijít na pomoc Vídni. Po této další porážce Thököly zanechal pustošení Moravy a vrátil se na západní Slovensko.⁶²

Uvnitř města Vídně to nevypadalo o moc lépe. Civilní obyvatelé se museli starat o rozsáhlé požáry, což nebyl lehký úkol, zvláště když na tuto problematiku byly

⁵⁹ WHEATCROFT, A.: *c. d.*, s. 113 – 114.

⁶⁰ Tamtéž, s. 118 – 119.

⁶¹ KOPČAN, V.: *c. d.*, s. 158 – 159.

⁶² Tamtéž, s. 159.

povolány nejčastěji ženy a odrostlé děti.⁶³ Dalším nemalým problémem byly nemoci, zvláště úplavice, která usmrtila mnoho lidí včetně starosty města Andriase Lienberga.⁶⁴ Obdobně na tom však byli i Osmané, jejichž tábor se začínal měnit na skládku. Navíc z mělkých hrobů se začal šířit zápach z rozkládajících těl. Ve městě byl problém se zásobováním. Díky nedostatku masa byli měšťané nuceni konzumovat koně a kočky. Obě strany na tom byly už velice bídny, takže není tak neuvěřitelné, že před skotskou branou nějaký čas fungoval černý trh, kde si měšťané a turečtí vojáci vyměňovali potraviny.⁶⁵ Začátkem září už hrozil pád města, neboť hlavní zbraní Osmanů nebyla při obléhání města dělostřelba, ale podminování hradeb v oblasti, kde bylo opevnění nejsilnější, a to pod bastiony Burg a Löbel. V první polovině září už bylo opevnění značně poškozené.⁶⁶ Obráncům města nezbývalo nic jiného než jen hrát o čas a doufat, že spojenecká vojska dorazí včas. A dočkali se. Ze západního směru od Vídně konečně dorazili osobně bavorský kurfiřt Maxmilián II. Emanuel, Saský kurfiřt Jan Jiří III., markrabě Ludvík Vilém Bádenský, polský král Jan III. Sobiesky, který byl císařem jmenován velitelem křesťanských vojsk, a kníže Karel Lotrinský, který vypracoval plán pro osvobození města.⁶⁷

Cesta osvoboditelů

Polský král, táhnoucí na Vídeň se svým vojskem, prošel mnohá česká města. Ve svých dopisech choti jmenuje konkrétně Opavu, Olomouc, Brno a Mikulov. V těchto městech také přenocoval, setkával se a rozprávěl s měšťany. Tudíž se zprávy o obléhání Vídně roznášely i tímto prostřednictvím. „*Lidé nám tady blahořečí a spínají*

⁶³ ČORNEJ, Petr – BĚLINA, Pavel: *Slavné bitvy naší historie*. Praha 1993, s. 144.

⁶⁴ VEBER, V. – HLAVAČKA, M. a kol.: *c. d.*, s. 291.

⁶⁵ MARKUSOVÁ, Helena: *Viedeň 1683*. In: *Historická revue*. roč. 15, 2015, č. 9. str. 72 – 75.

⁶⁶ *Tamtéž*, s. 74.

⁶⁷ VEBER, V. – HLAVAČKA, M. a kol.: *c. d.*, s. 291.

za nás ruce k Bohu,⁶⁸ píše ve svých dopisech král Jan při pobytu v Olomouci.⁶⁹ V korespondenci často svou choť informuje, že má z dopisů, které jí píše, nechat tisknout noviny. Také jí přesně určuje z jakých částí se inspirovat má a z jakých ne. Lze tedy předpokládat, že písně použity v této práci vycházely z těchto zdrojů.⁷⁰

Polská armáda dorazila k Dunaji 31. srpna. Zde již čekal Karel Lotrinský, který předložil svůj plán na osvobození Vídně. Díky přesvědčujícím schopnostem, kterými Karel disponoval, byl právě jeho plán zvolen. Lotrinský byl jako jediný přítomen po celou dobu obléhání města a věděl, že teď již záleží na každém dni. Proto také navrhoval nejkratší možnou cestu útoku – přes kopcovitý Vídeňský les.⁷¹

Křesťanská vojska se 12. září dostala nad ležení Osmanů. Po strastiplném sestupu křesťané obsadili všechny přilehlé vesnice, které doted obývaly turecké oddíly.⁷² Sobiesky i Lotrinský čekali, že bitva bude trvat několik dní, ale zatím hrálo všechno, i přes velkou chaotičnost, v jejich prospěch. Velkovezír Kara Mustafa se ocitl v nepříjemné situaci. Na rozdíl od svých křesťanských soků nedokázal tak početné vojsko úspěšně koordinovat. Navíc doplácel na vlastní neopatrnost a nepřipravenost pro všechny případy. Jeho ležení pozbývalo jakoukoliv formu ochrany proti osvobozené armádě. Jeho jedinou mizivou šancí na vítězství bylo dobýt Vídeň, přesunout vojsko za hradby města a odtud vést protiútok. Hradby mohly padnout každou hodinou. To věděl i Sobiesky s Lotrinským. Možná právě proto nečekali s finálním smrtícím útokem až do dalšího dne. Sobiesky poslal své legendární husary proti hlavnímu ležení Osmanů.

⁶⁸ SOBIESKY, J. III.: *c. d.*, s. 182.

⁶⁹ Tamtéž, s. 181 – 185.

⁷⁰ Tamtéž, s. 188, 208.

⁷¹ WHEATCROFT, A.: *c. d.*, s. 137 – 143.

⁷² Neustift, Sievering, Grinzing.

Kara Mustafa, který věděl, že je vše ztraceno, sbalil posvátný prapor zapůjčený sultánem a zamířil směrem do Uher, prchajíc před jistou smrtí. Stejně tak učinila většina osmanské armády. Osvobozenecká vojska je pronásledovala tak dlouho, dokud nebylo jasné, že se už nevrátí. Povedlo se, Vídeň byla zachráněna.⁷³

Ihned po vyhrané bitvě král Jan III. Sobiesky poslal své choti Maryšence dopis, ve kterém popisoval nezměrné bohatství, které po sobě Turci nechali ve svém ležení. Také v ležení našli zajatce, kteří měli to štěstí a tureckou tyranii přežili.⁷⁴ Dále svou choť upozorňuje, že vyráží do Uher pronásledovat turecké uprchlíky.⁷⁵ Přirovnává se k Hannibalovi, o kterém se tvrdilo, že své vítězství nedokázal patřičně využít, stejnou chybu on udělat nechce.⁷⁶

Následky bitvy

Pro tureckou stranu měla porážka u Vídně dalekosáhlé následky. Sultán Mehmed IV. vycítil příležitost, jak se zbavit mocné rodiny Köprülüovců a dal po svém příjezdu zpět do vlasti popravít Kara Mustafu. V Istanbulu vypukly velké boje o moc, jejichž následkem Mehmed i jeho syn, kteří se snažili moc nad celou Osmanskou říši opět svírat pouze ve svých rukou, zaplatili trůnem.⁷⁷

Po vítězství u Vídně Sobiesky navrhoval pochod na Budín, ale vedení císařského vojska dalo přednost pochodu na oblast Slovenska, kvůli potlačení Thökölyho povstání.⁷⁸ Cíl výpravy se stala Osrňhom. 7. října utrpělo nepřipravené polské vojsko porážku u Parkanu. O dva dny později křesťanská armáda zcela porazila Turky

⁷³ WHEATCROFT, A.: *c. d.*, s. 149 – 158.

⁷⁴ Při svém útěku vezír Kara Mustafa vydal tři poslední rozkazy: opustit pozice, zničit všechno, co by mohlo nepříteli padnout do rukou a zabít všechny zajatce. Naštěstí vojáci stihli splnit poslední vezírový rozkazy jen z části. WHEATCROFT, A.: *c. d.*, s. 157.

⁷⁵ SOBIESKY, J. III.: *c. d.*, s. 18.

⁷⁶ Tamtéž, s. 211.

⁷⁷ KREISER, K. – NEUMAN, K. Ch.: *c. d.*, s. 103.

⁷⁸ KOPČAN, V.: *c. d.*, s. 160.

v druhé bitvě u Parkanu, čímž se vytvořily dokonalé podmínky pro dobytí Ostřihomě. V říjnu po desetidenním obléhání město kapitulovalo, o dva dny později i městská pevnost.⁷⁹ Po těchto velkých porážkách Osmanů, se Tkököly pokusil vyjednávat. Ještě před bitvou u Parkanu poslal do císařského tábora poselstvo s podmínkami míru, na které je on ochoten přistoupit. Thököly si nejspíš neuvědomoval v jaké pozici je, že jeho největší spojenec velkovezír právě utrpěl porážku, tudíž když odmítl odevzdat Košice jako gesto dobré vůle, mírová jednání ztroskotala.⁸⁰ Významným krokem pro potlačení opozice v Uhrách bylo vyhlášení amnestie císařem Leopoldem začátkem roku 1684. Všem, kdo se dostaví do Bratislavy a odpřísáhnou věrnost císaři, bude odpuštěno a bude jim navrácen jejich majetek. Tento krok značně Thökolyho pozici oslabil.⁸¹

I přes úspěchy, které si připsaly křesťanské armády, se Osmané nehodlali vzdát, právě naopak měli v úmyslu ztracené území znovu nabýt zpět.⁸² Z iniciativy papeže Inocence XI. vznikla již zmíněná svatá liga, protiturecká koalice, složená z Habsburské monarchie, Benátek, Polska a později Ruska. Na základě diplomatických jednání došlo i k uzavření příměří mezi Habsburky a Francií, díky čehož se měl císař věnovat plně protitureckým bojům.⁸³ Polsko se místo navrácení do Uher rozhodlo otevřít novou frontu v Podolí, hlavním bojištěm však byly Uhry. Po mnoha úspěších se císařské vojsko v čele s Karlem Lotrinským rozhodlo 10. července roku 1684 obléhat Budín. Město se však i přes čtyřměsíční obléhání císařským vojskům ubránilo. Po této porážce se pozornost křesťanů upnula k Novým Zámkům, kde se 7. července roku 1685,

⁷⁹ KOPČAN, V. – KRAJČOVICOVÁ, K.: *c. d.*, s. 105.

⁸⁰ Tamtéž, s. 105.

⁸¹ Tamtéž, s. 105.

⁸² KOPČAN, V.: *c. d.*, s. 161.

⁸³ HORVÁTH, P. – KOPČAN, V.: *c. d.*, s. 163.

shromáždila početná císařská armáda.⁸⁴ Obléhání však přerušil vpád turecké armády pod vedením velkovezíra Ibrahima paši, která zamířila k Ostrihomi, kde 1. srpna začali s obléháním. Karel Lotrinský se tedy s většinou armády přesunul k Ostrihomi, a zde se s tureckými jednotkami střetl 16. srpna. V bitvě byli Turci poraženi, což urychlilo kapitulaci Nových Zámků, které se vzdaly o tři dny později.⁸⁵

Po této porážce už byli Osmané ochotni vyjednávat, Karel Lotrinský však jejich podmínky odmítl. Následující rok podnikla křesťanská vojska útok na centrum turecké moci v Uhrách, na Budín. V čele armády stal opět Karel Lotrinský, navíc také Maxmilián Emmanuel Bavorský, princ Eugen Savojský a Ludvík Bádenský. Po třech měsících obléhání Budín padl.⁸⁶ Tou dobou už do protiturecké koalice vstoupilo i Rusko, které s Osmany začalo válku o Azov. Roku 1687 padl Velký Varadin. Drtivou porážku Osmané obdrželi téhož roku v bitvě u Moháče. Následující rok padl do rukou Maxmiliána Bavorského i Bělehrad.⁸⁷

Vítězný postup křesťanských armád však roku 1688 přerušila Francie, která opět obnovila nepřátelství s Habsburky.⁸⁸ Osmanská říše toho využila, a ještě jednou se zmožila na jakýsi odpor. Za velkovezíra Fazila Mustafy⁸⁹ bylo opět dobyt Srbsko a Sedmihradsko, kam byl jako kníže dosazen Thökoly. Fazil Mustafa však padl roku 1691 u Slankamenu.⁹⁰ Další významné vítězství pro Habsburky získal princ Evžen Savojský v bitvě u Zenty. Roku 1699 byl podepsán tzv. karlovičský mír, po kterém se Osmanská říše musela vzdát Uher ve prospěch Habsburků, dále pak Peloponésu ve prospěch Benátek, Podolska a západní Ukrajiny

⁸⁴ KOPČAN, V.: *c. d.*, s. 161 – 162.

⁸⁵ KOPČAN, V. – KRAJČOVICOVÁ, K.: *c. d.*, s. 107.

⁸⁶ Tamtéž, s. 108.

⁸⁷ KOPČAN, V.: *c. d.*, s. 163.

⁸⁸ Tamtéž, s. 163.

⁸⁹ Také z rodu Köprülühovců

⁹⁰ KREISER, K. – NEUMAN, K. Ch.: *c. d.*, s. 103.

ve prospěch Polska. Ale přesto všechno však Osmanská říše nikdy neztratila statut evropské velmoci.⁹¹

⁹¹ Tamtéž, s. 103.

Letáky

Pokus o definici tohoto pozoruhodného média není jednoduchý. Především také proto, že leták je polyfunkční médium, které může přenášet naprosto různorodý obsah. Letáky se ovšem jeden od druhého nelišily jen obsahem, ale také rozsahem⁹². Samotné slovo leták však jednu z definic, či kritérium pro tento termín nabízí samo. Ve francouzštině jsou letáky označovány slovy *feuille volante*, v němčině zase *Flugblatt*, s českým slovem *leták* je všechny spojuje jisté přirovnání k létání. Tato asociace se spojuje s představou rychlé a levné výroby, bleskového šíření, dostupnosti pro velké množství lidí na různých místech.⁹³ Letáková literatura se šířila přes celou jižní, západní, severní i střední Evropu. Už od počátku 16. století byly u nás vydávány české novinové letáky, informující hlavně o politických, náboženských a válečných událostech. Objevení Ameriky, turecké války, náboženské střety byly jejich hlavním tématem. Později se začaly objevovat i senzační zprávy o různých neštěstích, vraždách, přírodních úkazech, znameních a katastrofách.⁹⁴

Titulní listy letáků byly mnohmluvné. Text graficky rozdělen. Dále byl často doprovázen obrazovým materiálem, nejčastěji dřevořezem, který málokdy svým námětem odpovídal obsahu textu. Jeden dřevořez mohl být použit pro více zpráv stejného charakteru. Například zprávy o Turcích doprovázely výjevy s vražděním nevinů, popřípadě pokud šlo o obležení nějakého města nebo pevnosti,

⁹² Hans von Zwiedinek-Südenhorst, znalec této problematiky roku 1888 definoval leták takto: „Za leták považují ony literární produkty, při jejichž vytváření existoval úmysl šířit osvětlující stanovisko k tomu, co se právě stalo, ovlivňovat názory a mínění současníků, vykládat stanoviska jednotlivých stran, hájit se proti obžalobám či obžaloby vznášet.“ Další pokusy o definici se snažily vymezit pojmy pro jednolistový *leták* a více listový *letákový spis*. Hans-Joachim Köhler ve své práci navrhnul pro letákový spis tuto definici: „Letákový spis je samostatná, neperiodická a nevázaná tiskovina, která se obrací na širokou veřejnost za účelem agitace a/nebo propagandy.“ Historik českých novin Vladimír Klimeš zavedl termíny *novinový leták* (tisk obsahující jednu zprávu) a *letákové noviny* (tisk obsahující více zpráv). HUBKOVÁ, J.: c. d., s. 31 – 33.

⁹³ HUBKOVÁ, J.: c. d., s. 29 – 30.

⁹⁴ SCHEYBAL, J. V.: c. d., s. 17.

použil se výjev dvou válčících armád nebo pouze dvou rytířů.⁹⁵ Za zpravodajské letáky se dají považovat jen ty, které svým obsahem odkazují na aktuální události.⁹⁶ Jako zpravodajský leták je vnímána také kramářská píseň, čímž se zprávy dostávaly do povědomí lidí ne jen textem a obrazem, ale také pomocí písní, které byly přezpívávány známou melodií, a díky toho byly uváděny pod názvem písně.⁹⁷

O odbyt letáků se starali sami tiskaři, nakladatelé a knihkupci. Poté se k nim přidali potulní obchodníci a kramáři, kteří si mohli letáky za nižší cenu zakoupit u tiskaře a poté je sami prodávat a prezentovat. Mezi knihkupci v městech a potulnými prodáváči vznikali občas spory, zvláště když se kramáři snažili dostat na městský trh mimo jarmark. Ceny letáků bývaly kompromisem mezi možnostmi zákazníka a náklady distributora. Zdarma byly rozdávány pouze v případě, že jejich tisk nařídily úřady nebo náklady na tisk zafinancoval jednotlivec, který rezignoval na zisk, například v případě sebepropagace. Pro představu běžná cena jednoho listu z letáku byla dva až čtyři krejcarey. Pro přirovnání si obyvatel Augsburgu v roce 1642 mohl za čtyři krejcarey koupit čtvrt kila másla, dvanáct vajec nebo dva mázy světlého piva.⁹⁸

Rozvoj tištěného zpravodajství byl bytostně závislý na již existující síti psaných novin, které byly určeny pouze velmi omezenému počtu čtenářů.⁹⁹ Jejich výhodou byl snad neexistující dohled cenzury, proto se zachovaly i po zavedení tištěných letáků a novin. Obsahovaly psané informace o soudobých událostech,

⁹⁵ STEJSKALOVÁ, E.: *c. d.*, s. 15 – 16.

⁹⁶ Tamtéž, s. 18.

⁹⁷ Tamtéž, s. 19 – 22.

⁹⁸ Tamtéž, s. 55 – 56.

⁹⁹ RATAJ, T.: *c. d.*, s. 27.

kteřé získávali placení agenti, tzv. novelanti.¹⁰⁰ V 60. – 80. letech 16. století se dotvořila zpravodajská síť s hlavními centry v Antverpách, Kolíně nad Rýnem, Štrasburku, Římě, Benátkách, Vídni, Vratislavi, Augsburgu a v době rudolfínské také v Praze.¹⁰¹ V českých zemích se k těmto psaným novinám řadí například dochované tak řečené Jindřichohradecké noviny z roku 1495, které obsahují drobné politické zprávy z císařského dvora.¹⁰²

Kramářské písňe

Na přelomu 15. a 16. století se zrodil velmi pozoruhodný fenomén kramářské písňe.¹⁰³ Písň byla díky své formě přímo stvořená pro letákový tisk, navíc se těšila velké oblibě široké veřejnosti. Lidé byli na zpěv zvyklí z kostelů a různých slavností v daleko větší míře než dnes.¹⁰⁴ Přestože šlo převážně o komerční produkci, kramářské písňe se neodmyslitelně zapsaly do lidové kultury.¹⁰⁵ V této tvorbě nešlo ani významně o uměleckou hodnotu. Písňe byly psány tak, aby pasovaly do vkusu tehdejších čtenářů, protože šlo především o to, prodat co nejvíce výtisků.¹⁰⁶

Právě proto, že byly kramářské písňe v lidových vrstvách velmi oblíbeným letákovým zbožím, všimaly si jich úřady už od počátku jejich existence.¹⁰⁷ Kramářské písňe do jisté míry unikaly dozoru cenzury, takže se v ní mohly objevovat náměty nepřipustné v literatuře oficiální. Tiskaři písňi cenzuru obcházeli různými

¹⁰⁰ STEJSKALOVÁ, E.: *c. d.*, s. 12 – 13.

¹⁰¹ RATAJ, T.: *c. d.*, s. 30.

¹⁰² HRABÁK, Josef a kol.: *Dějiny české literatury I.* Praha 1959. str. 303.

¹⁰³ SCHEYBAL, J. V.: *c. d.*, s. 13.

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 17.

¹⁰⁵ HRABÁK, J. a kol.: *c. d.*, s. 477.

¹⁰⁶ Tamtéž, s. 477.

¹⁰⁷ Tamtéž, s. 68

způsoby, například tak, že je v tisku označovali jako písň „směšné.“¹⁰⁸ V době zmáhajícího se protestantismu docházelo k prvnímu ostřejšímu opatření proti této písňové tvorbě. Například roku 1528 vydal Ferdinand I. mandát, v němž hrozil tiskařům a prodavačům kacířských tisků trestem smrti utopením. Nejúčinnější bylo nejspíše nařízení z roku 1627, doporučující bedlivý dohled na prodej tisků na jarmarcích a po ulicích. Katolické cenzuře se nakonec povedlo v našich zemích z tisků dostat jakýkoliv náznak protestanských projevů. V 17. století je tato literatura plná okázalé loajality a nábožnosti.¹⁰⁹

Každý se mohl stát písničkářem, nejčastěji jimi však byli žebráci, vaganti, vysloužilí vojáci.¹¹⁰ Na starších i novějších vyobrazeních písničkářů si často můžeme povšimnout atributů náležících vojenskému stavu. Byli to pamětníci slavných válečných tažení a vítězných bitev a také skvělí vypravěči, kteří ve stáří žili převážně potulným životem.¹¹¹ Tito potulní písničkáři se živili nejčastěji jen prodejem a nabídkou písňových tisků, k nimž někdy přibírali i kalendáře, modlitby a drobné lidové čtení.¹¹² Často se jejich produkcí živila celá rodina. K písničkářům z povolání se občasné přidávali písničkáři příležitostní – například učitelé, studenti a kněží.¹¹³ Své písň přednášeli na jarmarcích a poutích. Hlavní součást kramářských stánků byla lavička, sloužící jako pódium. O charakteristické úloze lavic svědčí rovněž německý název „Bänkelsang“ (zpěv na lavici), užíván pro písničkáře a celé jeho umění. Vedle lavice sebou písničkáři nosili instrumentální předměty, nejčastěji strunné, zvláště harfu, housle, niněru, později je nahrazuje flašinet, který nakonec vytlačuje

¹⁰⁸ HRABÁK, J. a kol.: *c. d.*, s. 477.

¹⁰⁹ SCHEYBAL, J. V.: *c. d.*, s. 68 – 71.

¹¹⁰ Tamtéž, s. 31 – 33.

¹¹¹ Tamtéž, s. 34.

¹¹² Tamtéž, s. 22.

¹¹³ Tamtéž, s. 33.

tahací a foukací harmonika.¹¹⁴ Přibližně od poloviny 17. století pak písničkáře často doplňuje plátěný nebo papírový obraz, který je rozdělený na několik menších políček, ilustrující děj písně.¹¹⁵

Většinou zpracovávaly nedávné události, různé katastrofy, epidemie, válečná tažení a podobně. Měly tedy výbornou informativní funkci, jelikož byly písně na jarmarcích přednášeny ústně.¹¹⁶ Díky ústní formě se tyto informace dokázaly dostat k opravdu velkému počtu lidí. V prvních kramářských písních z 16. století a z počátku 17. století převažují ve světských písních zpravodajsko-historické skladby, například popisy příhod z aktuálních tureckých válek. K nim pak přibývají kramářské satiry, balady a zpracování historických látek ze středověkých knížek lidového čtení.¹¹⁷ Od druhé poloviny 17. století se i ve světských výpravných písních stále častěji objevují legendy a svědectví o zázracích, což souvisí s protireformací, která do této pololidové tvorby vstupuje stále častěji. Tyto tendence vrcholí na přelomu 17. a 18. století, kdy počet „nábožných“ písniček hodně převyšuje ty s tematikou světskou.¹¹⁸

Kramářské písně jsou poměrně bohatým zdrojem zpráv o Turcích a bojích s nimi. Písňové skladby s válečnou tematikou mohly fungovat jako jakási propaganda. Údaje v nich byly často zkreslovány tak, aby posloužily k formování názorů lidí.¹¹⁹

¹¹⁴ Tamtéž, s. 22.

¹¹⁵ Tamtéž, s. 25.

¹¹⁶ Tamtéž, s. 476 – 478.

¹¹⁷ BENEŠ, Bohuslav: *Poslyšte písničku hezkou...* Praha 1983, s. 10.

¹¹⁸ Tamtéž, s. 11.

¹¹⁹ FIALA, J.: *c. d.*, s. 227 – 228.

Turci ve světle letákových novin a kramářských písní

17. století

O tom, jak si vedou křesťanská vojska na poli proti Turkům, informovaly českou veřejnost především zpravodajské letáky vytvářející se na počátku 16. století.¹²⁰ Poprvé se do těchto tištěných zpravodajských medií turecká tematika dostala v roce 1526, kdy po nešťastné bitvě u Moháče vyšly dvě tištěné písně. Obě byly obsaženy v jediném tisku Mikuláše Konáče z Hodišova.¹²¹ Klasické prozaické jednorázové noviny jsou u nás doloženy až od roku 1535. Od 70. let se začínají objevovat stále častěji. Svůj kvantitativní vrchol zažívají až v prvních letech tzv. patnáctileté války s Turky. V této době byla Praha hlavním rezidenčním městem habsburské říše, takže se stala jedním z nejdůležitějších center, kam mířily informace z uherského bojiště.¹²²

Zdá se, že 17. století je oproti století předešlému na počet tisků poněkud slabší. Tuto skutečnost mohlo mít na svědomí více faktorů. Například to, že v Praze už od roku 1658 vycházely pravidelné týdenní noviny¹²³ nebo fakt, že Praha již nebyla sídelním městem panovníka, kterým se opět stala Vídeň. Nemůžeme s jistotou říct, že počet dochovaných letáků s tureckou tematikou z tohoto století je dán nízkými počty tisků v dané době, ale naznačené skutečnosti napovídají tomu, že k jisté stagnaci nejspíše došlo.¹²⁴ Čemuž svědčí i to, že k vojenským událostem roku 1663 – 1664 nemáme žádné doložené tisky česky psaných letáků, přestože v okolních zemích tyto události vyvolaly značný ohlas.¹²⁵ Na druhou stranu si všímáme, že v daném období

¹²⁰ MENDEL, Miloš – OSTŘANSKÝ, Bronislav – RATAJ, Tomáš: *Islám v srdci Evropy*. Praha 2007, s. 190.

¹²¹ RATAJ, T.: *c. d.*, s. 37.

¹²² Tamtéž, s. 30 – 35.

¹²³ MENDEL, M. – OSTŘANSKÝ, B. – RATAJ, T.: *c. d.*, s. 207.

¹²⁴ RATAJ, T.: *c. d.*, s. 47.

¹²⁵ Tamtéž, s. 47.

je mezi letákovými tisky převaha kramářských písní nad příležitostnými novinovými tisky, na rozdíl od století minulého. K tomu patrně vedlo zavedením již zmíněného periodického tisku v Praze.¹²⁶

První tištěné periodické noviny zemí Koruny české byly vydávány v Praze od roku 1658 do roku 1672 Ludmilou Sedlčanskou z Karlova. Jsou to jistě první doložené noviny, ale je možné, že už za třicetileté války měly české země vlastní periodizované tištěné noviny. Jejich místo vzniku je však velmi nejisté.¹²⁷ V jediném dochovaném čísle novin Sedlčanské z roku 1664 se píše o válce s Turky, probíhající v 60. letech 17. století. V tomto výtisku se ještě k Vasvářskému míru neschyluje, podle zpráv z Rábu válka s Turky probíhá v plném proudu.¹²⁸ Zprávy o tureckých bojích se objevují také v německých novinách Jana Arnolta z Dobroslavína staršího vydávaných v Praze od roku 1672 do roku 1687. V jeho knihtiskárně v Litomyšli vycházely populární tisky v českém jazyce, vydával i útěšná kázání za tureckého ohrožení z roku 1663. Jan Arnolt starší vytiskl v roce 1683 deník průběhu obléhání Vídně. Dnes se dochovala pouze německá verze, ale máme doklady z literatury i o verzi české,¹²⁹ avšak bez uvedeného tiskařova jména.¹³⁰ Roku 1685 Jan Arnolt starší vydal přetištění německého překladu turcika od francouzského novelisty Jeana de Préchac. Pražský tiskař tím uvedl do českých zemí poprvé literární žánr novelu.¹³¹

¹²⁶ Tamtéž, s. 47.

¹²⁷ STEJSKALOVÁ, E.: c. d., s. 133 – 163.

¹²⁸ Tamtéž, s. 162 – 164.

¹²⁹ Český překlad spisu zněl takto: *Diarium hodnowěrné aneb wypsánj toho, co se w čas Tureckého dobywánj Czýsařské hlawnj Rezidency Města Wjdně zběhlo, od gednoho Czýsařského Officyra, který od začátku až do konce téhož Dobywánj w témž Měste přítomen byl.* Praha 1683.

¹³⁰ STEJSKALOVÁ, E.: c. d., s. 174 – 175.

¹³¹ Tamtéž, s. 176.

Zpravodajské letáky

Jak už bylo řečeno v předešlé kapitole, 17. století sebou v tištěném zpravodajství přineslo řadu změn. Ústup prozaických letákových novin způsobilo nejspíš zavádění periodického tisku.¹³² Do zpravodajských písní zase stále více pronikají svědectví o různých zázracích a božích zjeveních.¹³³ Navíc po tom, co Praha ztratila své rezidentské postavení, ztratila tak i své postavení ve zpravodajské síti. Přes geografickou blízkost tureckému bojišti bylo české zpravodajství zdrojově závislé na předlohách z měst na území Říše. Pro nás nejbližšími centry zpravodajské sítě byly Augsburg, Norimberk a Vídeň.¹³⁴ O závislosti na německých zdrojích svědčí i to, že na tiscích tohoto období se často na titulní straně objevuje odkaz na původní jazykový zdroj.

Záznam o existenci prozaických jednorázových novin máme k tomuto období o obléhání Vídně 1683, porážce tureckého vojska u Ostrihomu roku 1685, dobytí Nových Zámků císařskou armádou téhož roku, dobytí Budína roku 1686 a o úspěších Benátčanů na Peloponésu, tehdy zvaném království Morea. Bohužel o většině těchto tisků máme záznam pouze z díla *Historie lit. České*¹³⁵ od Josefa Jungmanna a pro současného badatele je místo jejich uložení neznámé. O těchto tiscích se zmiňuje i Stanislav Souček ve svém článku v *Časopise moravského zemského muzea*,¹³⁶ kde uvádí, že tyto tisky vlastní instituce, které byl Souček také členem, ale nebyly mu zpřístupněny k nahlédnutí.

¹³² RATAJ, T.: c. d., s. 47.

¹³³ BENEŠ, B.: c. d., s. 11.

¹³⁴ RATAJ, T.: c. d., s. 27 – 30.

¹³⁵ JUNGSMANN, Josef: *Historie literatury české*. Praha 1849.

¹³⁶ *Časopis Moravského musea* II, 4, Brno 1911, č. 1, s. 295

Souček však neuvádí, o jakou instituci se jedná. Tato informace je však více jak sto let stará a také poslední, která se vztahuje k místu uložení.¹³⁷

Z prozaických letákových novin se nám dochoval jen jeden leták *Relací aneb pravdivá správa [o] uherském hlavním města králův uherských residencí Budíně, kteráž to v roce 1686 od císařského a jiného křesťanského lidu válečného obležení i také šturmem vzatá a dobytá jest.*¹³⁸ Jedná se o klasický zpravodajský leták, který využívá ustálenou obsahovou strukturou textu - úvod, vlastní sdělení, závěrečné zobecnění a modlitbu.¹³⁹ Na titulním listu je dřevoryt Budína i s popisem míst vykreslených na obraze, nejspíše aby se čtenář lépe orientoval při detailním popisu obléhání od počátku do konečného vítězství. I u takových tisků však lze zpozorovat jistou propagační selektivnost. Už jen při výběru těchto novin si můžeme povšimnout, že vycházejí převážně po vítězných událostech, potlačují se informace o porážkách. Hlavním úkolem je různými způsoby vzbuzovat optimismus a důvěru v císařské zbraně, takže informace o neporazitelnosti a krvežíznivosti Turků, které jsou typické pro kramářské písně, jsou u těchto prozaických novinových letáků nežádoucí. Noviny celkově o Turku samotném příliš nereferují.¹⁴⁰

V případě počtu dochovaných zpravodajských písní o Turecké vojně v letech 1683 (obléhání Vídně) až 1699 (karloviský mír), jsme na tom o dost lépe. Pro toto období jsou dochovány záznamy o 11 zpravodajských písních, z nichž je většina dnes přístupných badatelům. Písně reagovaly na ty samé události, jako dnes již nedochované prozaické noviny. O obležení Vídně máme záznam

¹³⁷ SOUČEK, Stanislav: *Sborníček starých trhových písní ze století XVII. a XVIII.* In: Časopis Moravského musea II, 4, Brno 1911, č. 1, s. 295

¹³⁸ Národní knihovna České republiky (dále jen NK), fond Staré tisky, inv. č. 54 G 2812, *Relací aneb pravdivá správa [o] uherském hlavním města králův uherských residencí Budíně, kteráž to v roce 1686 od císařského a jiného křesťanského lidu válečného obležení i také šturmem vzatá a dobytá jest. (Dále jen Relací aneb pravdivá správa)*

¹³⁹ RATAJ, T.: *c. d.*, s. 35.

¹⁴⁰ Tamtéž, s. 35 -36.

o třech zpravodajských písni. V první písni s názvem *Píseň žalostivá, obsahující v sobě o tureckém vpádu do uherské a rakouské země*¹⁴¹ autor podobně jako tomu bývá u prozaických letákových novin, danou událost popisuje poměrně podrobně, uvádí zde počty obyvatel žijících ve městě, počty mrtvých na červenou nemoc během obléhání, dokonce i ceny jídla. Stejně podrobně poé autor popisuje kořist, kterou po osvobození Janem III. Sobieským Osmané nechali ve svém táboře. Nebo uvádí počty padlých křesťanů a Turků. Přesto jsou kramářské písně v pobělohorském období méně sdělné než ty v 16. století. Je to zapříčiněno katolickými tendencemi, které se v českých zemích v kramářské tvorbě hojně prosadily.¹⁴² Informace z bitvy zastihují pasáže o velebení Boha, jako dárce vítězství, o různých zázracích a znameních soudného dne,¹⁴³ jako v případě této písně je příchod Turků spojován s kometou, zatměním slunce a zemětřesením. Koncem roku 1683 vyšla další píseň vztahující se k událostem po osvobození Vídně Sobieským, především jeho tažení k Ostrihomu s názvem *Píseň žalostivá o velkých neštěstích, kteráž jsou se v již docházejícím 1683. roku na rozdílných místech přihodily*.¹⁴⁴ V této písni je vedle zprávy o úspěších Jana Sobieského rozsáhlá pasáž o zázraku, který zvěstuje Budínskému bašovi brzké dobytí města. O třetí písni, která vyšla k obležení Vídně, se dozvídáme z opisu Stanislava Součka, který jej také pořídil ze staršího, již existujícího opisu. Originál nám není známý. Podle Součka se píseň jmenuje *Píseň aneb novina velmi žalostivá a pravdivá, vypravující začátek tyranství, pálení mordování a zajímání lidí od rebellantův, Tatarův, Turkův*.¹⁴⁵ Tato píseň popisuje řádění Thökölyho na moravském území v době obležení Vídně. Souček však

¹⁴¹ NOVOTNÝ, M.: c. d., s. 52 – 54..

¹⁴² SCHEYBAL, J. V.: c. d., s. 47

¹⁴³ RATAJ, T.: c. d., s. 48.

¹⁴⁴ NOVOTNÝ, M.: c. d., s. 52 – 54.

¹⁴⁵ SOUČEK, S.: c. d., s. 289 – 290.

ve svém článku informace v dochovaném úryvku kvůli topografickým nepřesnostem zpochybňuje.¹⁴⁶

U kramářských písní jak 16. tak 17. století, které informují o bojích s Turky, si můžeme povšimnout, že tato válka je věcí celokřesťanskou. V 18. století se tento pohled mění a zprávy o vítězstvích nad tureckým nepřítelem jsou záležitostí „rakouskou.“ Zásluhy Boha jako dárce vítězství jsou zde stále přítomné, ale již tolik neupozadují vyzdvihování zásluh vojevůdců, zvláště v případě Evžena Savojského.¹⁴⁷ Zárodky takovéhoho přemýšlení se dají nalézt už ve zpravodajské písni o bitvě u Zenty s názvem *Novina radostná celému křesťanstvu k velikému potěšení o slavném vítězství Nejjasnějšího domu rakouského v zemi Uherské.*¹⁴⁸ V bitvě u Zenty se poprvé vyznamenal na pozici nejvyššího velitele rakouských vojsk proti Turkům princ Evžen Savojský.¹⁴⁹ I když v této písni nebyl přímo jmenován jako v jiné písni o bitvě u Zenty, ze které se nám však dochovalo pouze torzo, tudíž neznáme ani přesný název.¹⁵⁰

Propagace

První, kdo letákového zpravodajství dokázal plně využít, byli představitelé německé církevní reformace. Pochopili velký propagační a informativní význam tištěné aktuality.¹⁵¹ V propagačních letácích se turecká témata vyskytovala často. Turek sloužil jako „těžká munice,“ kterou po sobě stříleli ideologové obou směrů.

¹⁴⁶ Tamtéž, s. 289.

¹⁴⁷ RATAJ, T.: c. d., s. 48.

¹⁴⁸ Knihovna Národního muzea (dále jen KNM), fond Staré tisky, inv. č. 27 C 33, *Novina radostná celému křesťanstvu k velikému potěšení o slavném vítězství Nejjasnějšího domu rakouského v zemi Uherské léta 1697 dne 14. měsíce září při ochtábu Narození Panny Marie, patronky království uherského, mezi Zentou a Malým Kanýžem při řece Tybyšku nad ouhlavním nepřítelem Turkem obdržéném, o jakémž od sta let slejcháno nebylo českou spěvořečností na světlo vydané.*

¹⁴⁹ SCHEYBAL, J. V.: c. d., s. 114.

¹⁵⁰ KNM, fond Staré tisky, inv. Č. 27 D 18, [Píseň o vítězství prince Evžena Savojského nad Turky 1697?]

¹⁵¹ SCHEYBAL, J. V.: c. d., s. 14.

Například Luther ve svých spisech mluví o rovnocennosti papeže a Turků.¹⁵² V 17. století, kdy v českých zemích už jednoznačně převládá katolictví, je zcela běžné srovnávání Turků a jiných konfesí. Například v písni *Lamentací Tureckého velkého vezíra Kara Mustafa Baša*¹⁵³ je vezír přirovnáván k Janu Žižkovi, jelikož je turecké plundrování stavěno na stejnou rovinu s husitskými válkami. Tato dramatizovaná kramářská píseň oslavující křesťanské vítězství v bitvě u Vídně, byla vydaná o rok později a pojednává o návratu Vezíra se zbytkem vojáků do své země. Nedá se říct, že by se jednalo o zpravodajskou píseň, spíš píseň ryze propagační. Vezír zde srovnává křesťanského a muslimského boha, který ho zradil, na rozdíl od Boha křesťanského, který daroval Janu Sobieskému slavné vítězství.

Dalším tiskem, o kterém by se dalo říct, že je ryze propagační a najdeme v něm jen pramálo zpravodajských informací, je prozaický leták z roku 1687 *Zázračné jednoho Turka na Křesťanskou Víru obrácení, kteráž se s pomocí Divotvorce Svátého Františka Xaveria stala v Římě*.¹⁵⁴ Autor, zde popisuje obrácení muslimského kněze, který se plavil na lodi poblíž Itálie, na katolickou víru za pomoci svatého Františka Xaveria. Tento leták oslavuje zázrak svatého Xaveria a potvrzuje pravověrnost katolické věrouky a církve. Opět se zde vyskytuje spojení jiné konfese s Turky, když autor poukazuje na to, že na lodi s tureckým knězem se plavili i křesťané, avšak jiné konfese než té katolické. O jejich obrácení se v letáku již však nepíše, což katolíkům dokazuje rozšířené tvrzení, že „*Turek pohan, spíše pravdě místo dá, nežli falešný křesťan*.“¹⁵⁵

¹⁵² RATAJ, T.: c. d., s. 279 – 280.

¹⁵³ NOVOTNÝ, M.: c. d., s. 52 – 54.

¹⁵⁴ NK, fond Staré tisky, inv. č. 54 H 2196. *Zázračné jednoho Turka na křesťanskou víru obrácení, kteráž se s pomocí divotvorce Svátého Františka Xaveria stalo v Římě v novém žaláři 18. dne měsíce listopadu léta 1687.*

¹⁵⁵ RATAJ, T.: c. d., s. 280.

Některé zpravodajské písně, můžou být spíše více než popisem dané události, jen oslavou vítězství.¹⁵⁶ V těchto písních autoři jen odkazují na vítěznou bitvu, ale k žádnému dalšímu popisu zde nedochází. Za takovouto píseň můžeme považovat například *Památka hrdinské statečnosti. Při dobytí brannou rukou hlavního města, stolice někdejších křesťanských uherských králův Budy z jha tureckého.*¹⁵⁷ Tato oslavná píseň, sice reaguje na aktuální událost, tudíž ji můžeme považovat také za zpravodajskou píseň, ale popisuje pouze turecké ukrutnosti, jaké byly páčány na městě v dobách osmanské nadvlády, a dále jen oslavuje vítězství Leopolda, kterého dosáhl za pomoci boží. Oslavuje také pannu Marii patronku Uher, papeže a katolickou víru. Obdobné oslavné zpravodajské písně vycházely také po úspěšných mírových jednáních. Mezi tyto oslavné tisky se řadí píseň *Přešťastný leden roku tohoto běžícího 1699. V němžto 26. dne téhož měsíce všemu křesťanskému lidu zastkvělo se očekávané potěšení z zavřeného vinšovaného pokoje,*¹⁵⁸ která vyšla po uzavření tzv. karlovického míru. Zmíněná píseň oslavuje hlavně panujícího císaře Leopolda I. Je zde vypsána rekapitulace všech vítězství, kterých v tureckých válkách od roku 1683 císařská vojska dosáhla. Namísto Boha, Boha jako dárcce těchto vítězství, je zde však oslavován císař, jehož statečnost vedla až k slavnému míru. Navíc v této písni, stejně jako v písni o bitvě u Zenty, můžeme zpozorovat již prosazující se tendence 18. století, kdy boje s Turky již nejsou věcí všech křesťanů, ale převážně věcí rakouskou.

¹⁵⁶ Tamtéž, s. 41.

¹⁵⁷ KNM, fond Staré tisky, inv. Č. 27 F 38, *Památka hrdinské statečnosti. Při dobytí brannou rukou hlavního města, stolice někdejších křesťanských uherských králův Budy z jha tureckého: za šťastného panování J. M. Cís. Leopolda Prvního monarchy. Z latinského vytažená skrze Karla Rozenmillera.*

¹⁵⁸ KNM, fond Staré tisky, inv. Č. 27 F 6, *Přešťastný leden roku tohoto běžícího 1699. V němžto 26. dne téhož měsíce všemu křesťanskému lidu zastkvělo se očekávané potěšení z zavřeného vinšovaného pokoje mezi nejnepřemoženějším římským císařem Leopoldem z jedné strany, z druhé pak mezi sultánem Mustaffou, tureckým císařem což vše vnitř obšírněji najdeš.*

Kramářské písně v 17. století obsahují daleko častěji expresivní pasáže o turecké ukrutnosti než písně ze století minulého.¹⁵⁹ Tyto pasáže nalezneme ve většině zpravodajských písní, zvláště v těch, co vyšly po obležení Vídně. Hlavním úkolem těchto zpráv byla propagace tureckých válek, vzbudit v lidech strach a následně je uklidnit radostnou zprávou o vítězství císařské armády. Do jaké míry tyto zprávy vnímali lidé v 17. století, si můžeme představit ze samotného popisu bitvy z již zmíněných prozaických novin o obléhání Budína. Jednání křesťanských vojáků je jistě ovlivněno všudypřítomnými stereotypy. Když se Turci vzdali, křesťanské „osvoboditele“ bílý prapor nezastavil a zabíjeli každého, na koho ve městě narazili: „... a Turci tak veliké nebezpečnosti viděli, bílé prapore vystrkovali, a poníženi milost žádali, ale pozdě, neb vojáci hrubě rozpáleni byli, ... , všechno stínající co natrefili, tímž způsobem i Bavorští a Sasští činili ...“¹⁶⁰

Mravní poučení

Vedle informačních veršovaných novin, byly velmi oblíbené písně mravoličné. Moralistní písně, nejčastěji náboženské, jejichž vznik se datuje do 16. století. Velké oblibě se těšily přes celé 17., 18. 19. století.¹⁶¹ V 17. století byly tyto písně velmi silně nábožensky podbarvené.¹⁶² Mravní poučení se často dostávala do zpráv o tureckých válkách. Snad ve většině písní je Turek označován za nástroj Boha, který byl seslán na křesťany špatných mravů. Poprvé s pojetím Turka jako „boží metly“ přišli na přelomu první poloviny 16. století protestanti. Obraz se stal velmi oblíbeným stereotypem a katolická strana jej přijala záhy za své.¹⁶³

¹⁵⁹ RATAJ, T.: c. d., s. 48.

¹⁶⁰ NK, fond Staré tisky, inv. č. 54 G 2812, *Relací aneb pravdivá správa*.

¹⁶¹ SCHEYBAL, J. V.: c. d., s. 44.

¹⁶² Tamtéž, s. 47.

¹⁶³ RATAJ, T.: c. d., s. 225 – 226.

Příchod Turků byl také spojován s příchodem apokalypsy. Vnímání Turka jako „antikrista“ nebo jeho služebníka, tedy postavy figurující na konci věků, bylo často spojováno s apokalyptickou koncepcí.¹⁶⁴ Nastávající konec světa měla zvěstovat různá znamení v podobě moru, komet, zemětřesení apod. až potom přišel Turek. Tato „hrůzná, divná znamení“, byla v kramářských písních i jiných zpravodajských letácích používána poměrně často, měla nabádat křesťany k polepšení života, aby k událostem uvedených ve zprávách nadále nedocházelo.¹⁶⁵ Ukázkový případ zmiňovaného znamení nalezneme v písni *Pravdivé vypsání těch zázraků, které se v Uherském království nad Novými Zámky tohoto přítomného 1684. roku v druhou středu masopustní*.¹⁶⁶ V této písni se nad Novými Zámky zjeví znamení na nebi v podobě dvou paží, přičemž jedna drží v ruce tureckou šavli a ta druhá metly. Znamení mělo zvěstovat blížící se konec světa, ke kterému má dojít za pomoci tureckých pohanů. V závěru písně autor poukazuje na hříchy, které můžou za ono hrůzné znamení. Z velkého výčtu zde jmenuje hlavně nemravné ženy, které byly v obdobných mravoličných letácích nevysýchajícím zdrojem inspirace.¹⁶⁷ V závěru písně je vypsána výzva k pokání a zakoupení tohoto tisku za jeden krejcar.

¹⁶⁴ Tamtéž, s. 227 – 228.

¹⁶⁵ STEJSKALOVÁ, E.: c. d., s. 20.

¹⁶⁶ KNM, fond Staré tisky, inv. Č. 27 D 21, *Pravdivé vypsání těch zázraků, které se v Uherském království nad Novými Zámky tohoto přítomného 1684. roku v druhou středu masopustní [19. ledna 1684] s velikým strachem a strnutím jak křesťanům, tak také Turkům zázračně ukazovaly, o kterýchž jeden mezi Turky zajatý Obrst-Lajtenambt svým přátelům do Slezska pravdivou relací odeslal*

¹⁶⁷ SCHEYBAL, J. V.: c. d., s. 47.

Závěr

Jak lidé v 17. století vnímali tureckou hrozbu, nevíme, a ani není možné to nějak zjistit. Jediné, co historik dokáže zjistit, je jaké zprávy se do povědomí těchto lidí dostávaly a mohly tak ovlivňovat jejich myšlení. A právě o nastínění této problematiky jsem se v mé práci pokoušel. Mými sledovanými prameny byly zpravodajské letáky a kramářské písně s tureckou tematikou, které se dostaly do oběhu v Českých zemích po roce 1683. Tehdejší zprávy se těšily velké oblibě, o čemž svědčí také to, jak často bylo zmíněné téma v letákových tiscích užíváno. I přes zavedení periodického tisku, toto médium nikdy nevyumizelo, dnes je nejvíce využíváno v reklamním odvětví. Setkáváme se s ním dnes a denně na ulicích i doma.

V první části mé práce jsem přiblížil události zkoumaného období, které se odehrálo mezi křesťanskou a tureckou kulturou na bitevních polích. V této části mi byly nejvíce nápomocné slovenské monografie *Turecké nebezpečnostvo a Slovensko*,¹⁶⁸ *Slovensko v tieni polmesiaca*¹⁶⁹ a *Turci na Slovensku*,¹⁷⁰ na kterých měl hlavní podíl slovenský historik, dnes již zesnulý, Vojtech Kopčan. Ve zmíněné kapitole mi byla nápomocná také monografie Andrewa Wheatcrofta *Nepřítel před branami*,¹⁷¹ která operuje s tím, že v tomto střetu nejde ani tak o nějakou náboženskou válku, jako spíše o zápasení dvou sousedních mocností o vliv ve světě. Dále jsem pracoval s, pro mou práci velmi užitečnou, korespondencí polského krále Jana Sobieského, který ve svých dopisech líčí události odehrávající se mimo bitevní pole. V této kapitole je také nastíněn jeden z možných zdrojů informací, které se do letáků a písní promítaly ze svědectví přítomných v bitvě.

¹⁶⁸ KOPČAN, Vojtech: *Turecké nebezpečnostvo a Slovensko*. Bratislava 1986.

¹⁶⁹ KOPČAN, Vojtech – KRAJČOVICOVÁ, Klára: *Slovensko v tieni polmesiaca*. Bratislava 1983.

¹⁷⁰ HORVÁTH, Pavol – KOPČAN, Vojtech: *Turci na Slovensku*. Bratislava 1971.

¹⁷¹ WHEATCROFT, Andrew: *Nepřítel před branami*. Praha 2008.

Zkoumaným předmětem mé práce byly letáky a písně, na základě kterých jsem získal představu o zprávách, které do našich zemí pronikaly a čím byly tyto zprávy ovlivňovány. Ve zprávách se mimo jiné odráží také monokonfesní (katolická) ideologie, která byla v 80. letech 17. století v českých zemích zakořeněná. Zprávy byly touto skutečností velmi ovlivněny. Jakákoliv jiná konfese, než katolická, byla v tiscích s Turky spojována nebo dokonce označena, jako viník tureckých vpádů. Dále jsem dokázal, že obyvatelé českých zemí byli velice dobře informováni, co se týká událostí na bitevním poli a o postupu křesťanských vojsk při znovudobývání území v Uhrách. Avšak na stejnou rovinu, jako zprávy z bojů, byla dávána různá svědectví o zázracích a naplněných proroctví.

Součástí práce bylo také zhodnocení použitého typu pramene a čtenáře s ním nějakým způsobem seznámit. V této části mi byla nápomocna především monografie Jany Hubkové *Fridrich falcký v zrcadle letákové publicistiky* s podtitulem *Letáky jako pramen k vývoji a vnímání české otázky v letech 1619 – 1632*.¹⁷² Mohu poukázat na to, že česká historiografie se o zmíněný druh pramene v posledních letech velice zajímá, což dokládá i monografie Evy Stejskalové *Novinové zpravodajství a noviny v Čechách od 17. století do roku 1740*,¹⁷³ která vyšla ve spolupráci Národního muzea s Karlovou univerzitou v Praze v roce 2015. Není se čemu divit, jelikož opětovně zmiňovaný druh pramene v sobě kombinuje výbornou informativní hodnotu pro své současníky i pro dnešní badatele, a také toho vypovídá spoustu informací o době svého vzniku.

Další směr bádání v této problematice by mohl vést ke vzniku souborných edic pro letáky, popřípadě písně s tureckou tematikou. Věřím, že bychom se v nejbližší době

¹⁷² HUBKOVÁ, J.: c. d., Praha 2010.

¹⁷³ STEJSKALOVÁ, E.: c. d., Praha 2015.

mohli dočkat nějakého zpracování. Turecká problematika se v historickém řemesle těší velké oblibě, tudíž tento materiál by mohl být k užitku velkému počtu badatelů.

Použitá literatura a prameny

Literatura - monografie

1. BENEŠ, Bohuslav: *Poslyšte písničku hezkou...* Praha 1983.
2. ČORNEJ, Petr – BĚLINA, Pavel. *Slavné bitvy naší historie*. Praha 1993.
3. FIALA, Jiří. *Reflexe válek s Turky v českých písničkách kramářských*. In: *Historie – Otázky – Problémy*, roč. 2, 2014, s. 227 – 236.
4. HORVÁTH, Pavol – KOPČAN, Vojtech: *Turci na Slovensku*. Bratislava 1971.
5. HRABÁK, Josef a kol. *Dějiny české literatury I*. Praha 1959.
6. HUBKOVÁ, Jana: *Fridrich Falcký v zrcadle letákové publicistiky*. Praha 2010.
7. JUNGSMANN, Josef: *Historie literatury české*. Praha 1849.
8. KOPČAN, Vojtech: *Turecké nebezpečnostvo a Slovensko*. Bratislava 1986.
9. KOPČAN, Vojtech – KRAJČOVICOVÁ, Klára: *Slovensko v tieni polmesiaca*. Bratislava 1983.
10. KREISER, Klaus – NEUMAN, K. Christopher. *Dějiny Turecka*. Praha 2010.
11. MARKUSOVÁ, Helena: *Viedeň 1683*. In: *Historická revue*. roč. 15, 2015, č. 9. str. 72 – 75.
12. MENDEL, Miloš – OSTŘANSKÝ, Bronislav – RATAJ, Tomáš: *Islám v srdci Evropy*. Praha 2007
13. RATAJ, Tomáš.: *České země ve stínu půlměsíce*. Praha 2002.
14. SCHEYBAL, V. Josef: *Senzace pěti století v kramářské písni, Příspěvek k dějinám lidového zpravodajského zpěvu*. Hradec Králové 1990.

15. SOUČEK, Stanislav: *Sborníček starých trhových písní ze století XVII. a XVIII.*,
Časopis Moravského musea II, roč. 4, 1911, č. 1. s. 289 – 301.
16. STEJSKALOVÁ, Eva: *Novinové zpravodajství a noviny v Čechách od 17. století do roku 1740.* Praha 2015.
17. TAUER, Felix: *Svět islámu.* Praha 1984.
18. VEBER, Václav – HLAVAČKA, Milan a kol.: *Dějiny Rakouska.* Praha 2009.
19. WHEATCROFT, Andrew: *Nepřítel před branami.* Praha 2008.

Literatura - nepublikované diplomové práce

1. PUNČOCHÁŘ, Roman. *Turecké obléhání Vídně a každodenní život v metropoli Habsburského soustátí roku 1683 očima Jiřího Vojtěcha Felixe Novodvorského.*
České Budějovice 2013

Edice

1. NOVOTNÝ, Miroslav: *Špalíček písniček jarmarečních.* Praha 1940.
2. SOBIESKY, Jan III. *Dopisy Maryšence.* Praha 1974.

Staré tisky

1. Národní knihovna České republiky, fond Staré tisky, inv. č. 54 G 2812, *Relací aneb pravdivá správa [o] uherském hlavním města králův uherských residencí Budíně, kteráž to v roce 1686 od císařského a jiného křesťanského lidu válečného obležení i také šturmem vzata a dobytá jest.*
2. Národní knihovna České republiky, fond Staré tisky, inv. č. 54 H 2196. *Zázračné jednoho Turka na křesťanskou víru obrácení, kteráž se s pomocí divotvorce Svatého Františka Xaverya stalo v Římě v novém žaláři 18. dne měsíce listopadu léta 1687.*

3. Knihovna Národního muzea, fond Staré tisky, inv. č. 27 C 33, *Novina radostná celému křesťanstvu k velikému potěšení o slavném vítězství Nejjasnějšího domu rakouského v zemi Uherské léta 1697 dne 14. měsíce září při ochtábu Narození Panny Marie, patronky království uherského, mezi Sentou a Malým Kanýžem při řece Tybyšku nad ouhlavním nepřítelem Turkem obdrženém, o jakémž od sta let slejcháno nebylo českou spěvořečností na světlo vydané.*
4. KNM, fond Staré tisky, inv. Č. 27 D 18, [Píseň o vítězství prince Evžena Savojského nad Turky 1697?]
5. Knihovna Národního muzea, fond Staré tisky, inv. Č. 27 D 21, *Pravdivé vypsání těch zázraků, které se v Uherském království nad Novými Zámky tohoto přítomného 1684. roku v druhou středu masopustní [19. ledna 1684] s velikým strachem a strnutím jak křesťanům, tak také Turkům zázračně ukazovaly, o kterýchž jeden mezi Turky zajatý Obrst-Lajtenambt svým přátelům do Slezska pravdivou relací odeslal.*
6. Knihovna Národního muzea, fond Staré tisky, inv. Č. 27 F 38, *Památka hrdinské statečnosti. Při dobytí brannou rukou hlavního města, stolice někdejších křesťanských uherských králův Budy z jha tureckého: za šťastného panování J. M. Cís. Leopolda Prvního monarchy. Z latinského vytažena skrze Karla Rozenmillera.*
7. Knihovna Národního muzea, fond Staré tisky, inv. Č. 27 F 6, *Přešťastný leden roku tohoto běžícího 1699. V němžto 26. dne téhož měsíce všemu křesťanskému lidu zastkvělo se očekávané potěšení z zavřeného vinšovaného pokoje mezi nejnepřemoženějším římským císařem Leopoldem z jedné strany, z druhé pak mezi sultánem Mustaffou, tureckým císařem což vše vnitř obšírněji najdeš.*

Seznam letákových Turcik druhé poloviny 17. století.

Následující seznam je seřazen chronologicky

Noviny

1. Legací císařská, kterou na poručení ... římského císaře Leopolda I. k Portě Ottomanské k sobě přijal a vykonal vysoce urozený hrabě a pán pan Walter Svaté Říše Římské říšský hrabě z Leslie ... Krátkou historii na světlo v latinském jazyku vydaná, od dvojí ctihodného ... pana P. T. z Tovaryšstva Ježíšova, cesty té tovaryše, a svrchu psané Jeho Excellence spovědníka. Nyní na Česko přeložené a v Litomyšli nákladem Jana Arnolta z Dobroslavína vytištěna, léta páně 1669.

Knihopis 16052, Národní knihovna – sign. 54 K 34

2. Summovní relati neb jistá zpráva všeho toho, co při obležení císařské residenci města Vídně, jakž v témž městě tak i ven z něho ... v ležení tureckém ... se zběhlo. (1683)

Jungmann V/355 – Svatováclavská knihovna St. Boleslav (?) – nezjištěn žádný výtisk

3. Krátká zpráva, co se pod komendou J. O. p. knížete z Lothringu mezi křesťanskou a tureckou armádou u Ostřehoma léta 1685 dne 16. Septembris zběhlo. (1685)

Jungmann V/355 – Svatováclavská knihovna St. Boleslav (?) – nezjištěn žádný výtisk

4. O dobytí znamenité pevnosti Nových zámkův od lidu císařského ..., kterou Turek 22 let ... v své moci měl. (1685?)

Jungmann V/355 – Svatováclavská knihovna St. Boleslav (?) – nezjištěn žádný výtisk

5. Pravdivá zpráva o dobytí ... Budína v Uhřích. Z Vídně od 5. září 1686.

Jungmann V/355 – Svatováclavská knihovna St. Boleslav (?) – nezjištěn žádný výtisk

6. Relací aneb Pravdivá Správa [o] uherském hlavním městě a králův uherských rezidenci Budíně, kterážto v roce 1686 od císařského a jiného křesťanského lidu válečného obležena i také silnou rukou šturmem vzatá a dobytá jest (1686?)
Knihopis 14805, Národní knihovna – sign. 54 G 2512

7. Zázračné jednoho Turka na křesťanskou víru obrácení, kteráž se s pomocí divotvorce svatého Františka Xaveria stalo v Římě v novám žaláři 19. měsíce listopadu léta 1687
Knihopis 06529, Národní knihovna – sign 54 H 2196

8. Pravdivá zpráva o vítězství ... nad armádou tureckou 1687. Též vypsání pevnosti Patraso a Lepanto, které Benátčané v království Morea Turkům odňali. Též o dobytí pevnosti zámku Malpo a Eseku. (1687)
Jungmann V/355 – Svatováclavská knihovna St. Boleslav (?) – nezjištěn žádný výtisk

Kázání

9. Kázání potěšitelné všem Kristu Pánu věrným Čechům, pro bezbožnou sběr tureckou a pro nešlechetnou tatarskou chámovinu, jak v nebezpečenství v zármutku, tak v strachu a bázni léta toho 1663. ku potěšení na světlo vydané a všem také v Kristu Pánu milým Čechům připsané. (1663)
Knihopis 03867, Ladislav Lábek – sign. ? neúpl. (dnes asi v SVK v Plzni)

Písně

10. Písničky dvě nové radostné z německého jazyku na česko přeložené. První o pokoji křesťanském v Normberce zavřeném a utvrzeném. Druhá o tureckém legátu a poslání po něm velikých i drahých darův králi španielskému s tou zámluvou, že mu chce města Jeruzaléma (1650)
Knihopis 13824, Vědecká knihovna Olomouc – sign. S 65.792 neúpl.

11. Novina jistá a pravdivá, kteráž se stala roku tohoto tisícího šestistého padesátého druhého v noci před S. Jiří, kterak v liptovské krajině na pomezí oravském jedna vdova mající tří dítek, za jednoho ve vsi Otkovicích se vdala, který těm dětem nic dobrého nepřál, takže nejstarší syn ujdouce, na učení šel, a v tom od Turkův zajatý jsouce, čtyři léta mezi nimi zůstávati musil, navrátice se pak domů, s

matkou, s sestrou i s jedním konšelem od otčíma zabit byl. Jak se to na něj proneslo a jaké skončení vzal, přespívaje vyrozumíš. Vytištěná nejprve v Krakově a nyní v Litomyšli. (1652)

Knihopis 06271, Knihovna Národního muzea – sign. 27 F 45 neúpl.

12. Novina velmi žalostivá o hrozném a strašlivém vpádu Turkův a Tatarův do království polského, kterak jsou veliká a pevná města v něm skrze zradu dobývali a celou podolskou krajinu témuž království náležející odňali a lidu mladého mnoho tisíc zajmouc do turecké a tatarské země bez milosti na prodej zahnali: Očem se v této žalostivé novině gruntovněji dočísti moci budete. Vytištěná nejprve jazykem německým a nyní na Česko přeložení léta 1673.

Knihopis 06293, Moravská zemská knihovna – sign. ST1-0094.360

13. Píseň žalostivá obsahující v sobě o tureckém vpádu do uherské a rakouské země, jakož také o obložení slavného města Vídně a kterak Bůh všemohoucí ráčil Jeho Milost krále polského ku pomoci zarmoucenému křesťanstvu vzbuditi a šťastné vítězství nad Turky propůjčiti. Každému křesťanskému člověku k potěšení vydaná. Vytištěná 1683.

Knihopis 12699, Knihovna Národního muzea – sign 27 C 46

Novotný;1940: Mil. Novotný: Špalíček písniček jarmarečních 1940, str. 52 a n. text, str. 53 reprodukce tit. st.

14. Píseň žalostivá o velkých neštěstích, kteráž jsou se v již docházejícím 1683. roku na rozdílných místech přihodily. Totiž: o zemětřesení, zbouření moře, ztopení šífův, ohních, mordech, vybojování měst a o zázraku, kterýž se stal u Budína aneb Offen v Uhřích s jedním oslem. Všelikého stavu lidem v těchto žalosti a strachu plných časech upřímným oumyslem na světlo vydan. Vytištěná léta svrchu jmenovaného.

Knihopis 12579, nezjištěn žádný výtisk / knihopis nezná titul

Novotný;1940: Mil. Novotný: Špalíček písniček jarmarečních 1940, str. 58

15. Píseň aneb novina velmi žalostivá a pravdivá, vypravující začátek tyranství, pálení, mordování a zajímání lidí od rebellantův, Tatarův a Turkův netoliko v království uherském, markrabství moravském, arciknížetství rakouském, ale i v jiných okolních místech. Též o obležení a dobývání císařské residencí města Vídně a jak týž nepřítel Turek od Vídně odehnán jest. O čemž jedenkaždý pro památku ji sobě koupíc lépeji vyrozumí. Nejprve německým jazykem a nyní na českou v městě Litomyšli u Daniele Kamenického vytištěno 1683.

Knihopis 11866, nezjištěn žádný výtisk

Souček;1911: St. Souček: Sborníček starých trhových písní ze stol. XVII. a XVIII. Čas. mor. musea zem. XI, 1911 str. 289 č. 1, podle výt. ze soukr. majetku prof. Frant. Černého.

16. Pravdivé vypsání těch zázraků, které se v Uherském království nad Novými Zámky tohoto přítomného 1684. roku v druhou středu masopustní [19. ledna 1684] s velikým strachem a strnutím jak křesťanům, tak také Turkům zázračně ukazovaly, o kterýchž jeden mezi Turky zajatý Obrst-Lajtenambt svým přátelům do Slezska pravdivou relací odeslal (1684)

Knihopis 16800, Knihovna Národního muzea – sign. 27 D 21 17.

17. Lamentací Tureckého velkého vezíra Kara Mustafa Baša, kterouž roku minulého 1683, když se do města Vídně a Parkanu v Uhřích po krvavé lázni a ztracení nejlepšího jádra vojska tureckého do Konstantinopole s hanbou navracoval, velmi smutně zpíval. Nejprv v vlaské, potom v německý řeči tištěná a nyní na česko přeložená ku potěšení Čechův a Moravanův. Vytištěna léta tohoto 1684.

Knihopis 04668, Knihovna Národního muzea – sign 27 D 20

NOVOTNÝ, Miroslav: *Špalíček písniček jarmarečních*. Praha 1940. s. 64 – 69.

18. Radostné noviny o dopbytí té slavné pevnosti Nových Zámkův, kterýž Turek léta 1663 dně 26. měsíce září, ztrativ při něm dvanáct tisíc lidu, pod akkordem dostal a léta odtud velikou škodu okolobydlicím křesťanům činil, nyní pak k jeho veliké škodě a křesťanům k potěšení s pomocí boží mocnou rukou mu je zase císařský lid 11. srpna odňal; o slavném vítězství u města Ostřihomě v Uhřích 16. srpna téhož léta, kdežto opět všecky překrásné stany, pakáže a kusy s

velikým zbožím našim v štychu zanechati musili; též o slavném vítězství pánův Benátčanův tato píseň vše obsahuje. Vytisknuta léta 1684

Knihopis 18858, nezjištěn žádný výtisk

Souček;1911: St. Souček: Sborníček starých trhových písní ze stol. XVII. a XVIII. Čas. mor. musea zem. XI. 1911 s. 295-296.

19. Novina jistá a pravdivá, kterak roku přítomného 1685. Armáda jeho císařské milosti pod kommandou osvíceného knížete pána, pana, generála z Lotryngu s obzvláštní pomocí boží veliké vítězství nad nepřítelem Turkem 27. dne měsíce srpna obdržela ... a potom Nové Zámky šturmem 19. dne téhož měsíce srpna ráno mezi šestou a sedmou hodinou polovičního orloje šťastně dobyla, a jak všichni Turci mužského a ženského pohlaví, ani děti nevinímajíc jsou tam bídne pomordováni, přespívajíc novinu tu, jedenkaždý vyrozuměti moci bude. Vše z originálu ležení císařského pravdivě vytaženo, v tuto krátkou píseň uvedeno a vytištěno 1685.

Knihopis 18775, Rudolf Hlava (Semily) – sign. ?

20. Novina radostná o tom velikém a dalece rozsáhlém královské rezidenci hlavním městě Budínu, v uherské zemi, kteréž Turci již sto čtyřiceti a pět let v své moci měli, nyní vítězně (: s pomocí boží :) od císařské armády, po devátém v těch letech obležení, mocnou rukou po silném šturmování zase jim odňato jest, roku tohoto 1686. dne 2. září. Všem těm udatným generálům vyššího i nižšího stavu, křesťanským bojovníkům k věčné památce, a křesťanům k potěšení složená. Vytisknuta léta výš jmenovaného.

*Knihopis 18777, Studijní a vědecká knihovna Plzeňského kraje – sign. 01547
přív. 14*

21. Památka hrdinské statečnosti. Při dobytí brannou rukou hlavního města, stolice někdejších křesťanských uherských králův Budy z jha tureckého: za šťastného panování J. M. Cís. Leopolda Prvního monarchy. Z latinského vytažená skrze Karla Rozenmilleru. (1686).

Knihopis 06817, Knihovna Národního muzea – sign. 27 F 38

22. Radostná píseň o slavném vítězství [...] Milosti císařské v všem křesťanům ku potěšení dále kdo chce vědět o tom kup ji sobě přezvíš potom (1686?)
Knihopis 12665, Knihovna Národního muzea – sign. 27 H 253
23. Novina jistá a pravdivá o přeslavném vítězství, jak J. M. Cís. armada, tak také Benátčanův, našeho ouhlavního nepřítele tureckého porazili, přes patnácte tisícův, mimo těch co v lesích a kutloších zahynuli, přitom jak mnoho kusův, moždířů, prachu, kulek, volův, buvolův, mezkův, koní, oslův, velbloudův, masa, mouky, rejže, oleje, másla, sejrův, medu, cukru, přitom i zlata, stříbra, perel, vzácného šatstva a drahých kamení, šťastně vybojovali. A jak dotčení Benátčané dvě pevnosti, a dvoje Dardanelly jsou dobyli: Každé křesťanské duši ku potěšení složená. A tohoto 1687. léta vytištěná.
Knihopis 18818, Rudolf Hlava (Semily) – sign. ?
24. Novina radostná celému křesťanstvu k velikému potěšení o slavném vítězství Nejjasnějšího domu rakouského v zemi Uherské léta 1697 dne 14. měsíce září při ochtábu Narození Panny Marie, patronky království uherského, mezi Sentou a Malým Kanýžem při řece Tybyšku nad ouhlavním nepřítelem Turkem obdrženém, o jakémž od sta let slejcháno nebylo českou spěvořečností na světlo vydané. (1697)
Knihopis 06282, Knihovna Národního muzea sign – 27 C 33
25. *[Píseň o vítězství prince Evžena Savojského nad Turky. 1697?]*
Knihopis 07740, Knihovna Národního muzea – sign. 27 D 18 (torso)
26. *Písnička k blahoslavené panně Marii proti ouhlavnímu nepříteli Turku: K nimž jest přidaná píseň o S. Barboře. Vytištěné v Brně léta 1697.*
Knihopis 13753, Moravská zemská knihovna – sign. ST S 36.352

27. Přesťastný leden roku tohoto běžíciho 1699. V němžto 26. dne téhož měsíce všemu křesťanskému lidu zastkvělo se očekávané potěšení z zavřeného vínšovaného pokoje mezi nejnepřemoženějším římským císařem Leopoldem z jedné strany, z druhé pak mezi sultánem Mustaffou, tureckým císařem což vše vnitř obšírněji najdeš. (1699)

Knihopis 04748, Knihovna Národního muzea – sign. 27 F 6

Diarium

28. *Diarium hodnověrné aneb vypsání toho, co se v čas tureckého dobývání císařské hlavní rezidenci města Vídně zběhlo, od jednoho císařského officíra, který od začátku až do konce téhož dobývání v temž městě přítomen byl, v Praze 1683.*

Knihopis 01879, Országos Széchényi Könyvtár (Budapešť, Maďarsko) -- sign. ?

Resumé

In my work, I attempting to detected media image of the Turks in contemporary media of the 17th century. In the first part, I charted the events that took placed between these cultures. Above all, I dealt with the issue of the second siege of Vienna in 1683. The main part of my thesis was working with sources, which were leaflets and ballads. I studied most of these sources and then I did analysis of some of these sources. Next I could create a picture of what information was getting to the peaple in the 17th century. I revealed monoconfessional character of these reports. I realized how good reports had peoples of the Czech lands. In my sources there were many stereotypes, by which people perceived the Turks for many years. One part of this work was valorize these sources too. The biggest support for my thesis was the book of Tomas Rataj, *Czech land in the shadow of the crescent* that gave me inctructions how to my work developt.